

Лінгвостилістична характеристика політичних епіграм Г.В. Катула

І.М. Борбенчук

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Paper received 08.07.15; Accepted for publication 28.07.15.

Анотація. У статті, присвяченій політичним епіграмам римського поета I ст. до н.е. Г.В. Катула, розглядаються лінгвостилістичні засоби, які надали творам поетичності, сатиричного забарвлення, гостроти, що дозволило поетам стати актуальними та цікавими для сучасного читача.

Ключові слова: епіграма, сатира, сарказм, іронія, тропи та фігури

Історія виникнення епіграми бере свій початок від давньогрецької літератури, де епіграмою вважався нагробний чи присвячений богам напис у вигляді одного або двох елегантних дистихів із гострою і тонкою думкою афористичного характеру. Відомими грецькими епіграматистами були Архілох і Симонід Кеоський. Зокрема, в епіграмах-епітафіях Симоніда зображено величні картини подій початку V ст. до н.е. У пам'ять про бійців на Марафонському полі, при Фермопілах, Саламіні згадуються такі відомі імена, як Мальтіад і Леонід. З-поміж цих епіграм вишуканим смутком вирізняється напис на могилі Анакреонта [4, с. 79]. З розвитком індивідуалізму маленькі вірші змінили свою спрямованість і стали зручною формою для передачі вражень поета, його відношення до людей і досить часто мали в'їдливий характер.

В олександрійську епоху епіграма та епітафія розділили сфери вживання і призначення. Епітафія, звизивши специфіку, стала функціонувати в якості нагробного напису, а виділена в окремий жанр епітафія почала вживатись для передачі дотепних, сповнених глибоким підтекстом, думок. До нас дійшло 3 епіграми Сапфо, 26 епіграм лірика Феокріта, зразки епіграм Асклепіада Самоського. І якщо елліністична епіграма являла собою стислий ліричний вірш, іноді з незвичайною кінцевою фразою, то за римських часів вона набула чітких сатиричних ознак.

Видатним поетом римської літератури був Гай Валерій Катул (87-54 рр. до н.е.). Його талант проявився в багатьох літературних жанрах (любовна лірика, епілії, епіталами тощо), та з-поміж них чільне місце посідають епіграми, звернені до ворогів, політичних діячів, суперників у коханні. Бурхливе життя в Римі цього періоду вимагало швидкої реакції на події з метою привернення до них уваги. Епіграма як жанр літератури могла викликати широкий суспільний інтерес, оскільки завдяки короткості, влучності передавала характер події, ставлення власне автора до неї, що звучало в обов'язковому підсумку вірша. На думку Курціуса "жодна з поетичних форм не сприяє так грі із загостреними, приголомшливими думками, як епіграма... Само собою це добре вживається зі справжнім поетичним змістом" [3, с. 322].

Життя епіграми коротке, оскільки вона закінчує свій поетичний вік, коли у суспільстві втрачається інтерес до описаної події чи явища. Однак із творами Катула маємо іншу картину: незважаючи на плин часу вони і сьогодні привертають увагу читачів та науковців різних галузей своєю гостротою, поетичністю, талановитим викладом, а тому є **актуальними** для нашого дослідження. **Мета** даної статті полягає у висвітленні пи-

тання лінгвостилістичних засобів латинської мови, використаних у епіграмах Катула, що підтверджують художню майстерність автора та поетичну цінність творів. **Завданням** є виявити в латинськомовних епіграмах лексичні, сатиричні, стилістичні, граматичні засоби, що передають гостроту думки та внутрішню красу слова. У дослідженні **об'єктом** виступили спільні за тематикою політичні епіграми Катула.

Як відомо, перебуваючи в Римі Катул вів досить веселе та безтурботне життя. Цикл епіграм, присвячений ворогам і друзям, коханій жінці та просто невідомій особі відтворюють події, що вражають та мають вплив на поета і його творчість. Часто провідною темою епіграм стає політика. Дослідники припускають, що саме через політичні погляди поет посварився з батьком, прихильником і другом Цезаря. Батькові начебто вдалося примирити сина з Цезарем, і останній навіть запропонував Катулу місце на службі. Достеменно не відомо, чи відбулося примирення двох видатних діячів Риму – поета і політика, – однак, Катул більше не виступав проти Цезаря у властивій йому поетичній формі – сатиричній епіграмі [5, с. 339].

Однією з характерних ознак епіграми є адресат, відповідно політичні твори Катула умовно можна поділити на такі, що направлені проти Цезаря [епіграми під номером 29, 54, 93], Гнея Помпея [29, 113], цезаріанців, зокрема Мамурри, [43, 57, 114, 115]. Особливість та своєрідність жанру епіграми в тому, що вона коротко і влучно підкреслює головну думку. Та за розміром епіграма Катула являє собою не лише два елегантні дистихи [93, 94, 105], часто це цілі інвективи, що нараховують від чотирьох до двадцяти чотирьох строф [29, 54, 57, 113, 114, 115].

Серед лінгвостилістичних засобів, використаних автором, нами були виділені сатиричні засоби (сарказм, іронія, інвектива), лексичні засоби (вульгаризми, демінутиви, неологізми, фразеологізми), художні засоби (тропи та фігури) та стилістичні засоби (синтаксичні конструкції, граматичні форми). Причому досить часто автор поєднує різні види засобів для підсилення сили слова, надання фразі переконливості та відповідного настрою.

Як зазначалося, епіграма покликана викрити негативні явища, вчинки, події. Для цього використовуються такі сатиричні засоби, як іронія – образний вислів, застосований на називанні супротивного, коли про щось говориться ніби в позитивному плані, але прихований підтекст свідчить про зовсім протилежне; сарказм – особливо дошкульна викривальна насмішка, що виявляє крайню ненависть і презирство до зображуваного; інвектива – пряме, зовсім не приховане

засудження певної вади. Варто зауважити, що вище-перераховані виражальні засоби в сукупності надають творам іронічно-саркастичного забарвлення.

Мова політичних епіграм досить колоритна, розповідь ведеться переважно в теперішньому часі, автор констатує факти, згадує минулі події або вчинки ворогів. Катулові властиве спілкування і звернення до своїх опонентів у формі кличного відмінка. Напр.: (*cinaede Romule* [еніграма 29, рядки 5, 9], *opulentissime socer generque* [29.23-24], *salve...puella* [43.1], *unice imperator* [54.7], *Caesar* [93.1]). Зустрічаються у поетичних творах синтаксичні звороти: неповний *ablativus absolutus* **consule Pompeio** [113.1], що вказує на події часів консульства Помпея; *ablativus* незалежний (повний), що позначає дію, виражену основним дієсловом **facto consule** [113.2]; *nominativus cum infinitivo* **mentula conatur Pipleium scandere montem** [105.1].

Політична тема обрана Катулом не випадково. У 50-х рр. I ст. до н.е. політичне свавілля досягло такої межі, що про нього не можливо було мовчати. Поет прагне викрити Цезаря і його оточення завдяки сатиричним засобам сарказму, іронії, інвективі. Для досягнення саркастичного тону були використані численні вульгаризми: Цезар постає *розпусником* (*impudicus*), *ненаситним* (*vorax*), *азартним гравцем* (*aleo*) [29. 2, 10], *кінедом* (*cinaedus*), *що надає перевагу неприродним статевим зносинам* [29. 5, 9; 57. 1], *розпусником* (*pathicus*) [57. 2], *коханцем* (*adulter*) [57.8], *він піде по всіх ліжках* *perambulabit omnium cubila* *піде по всіх ліжках* [29. 7]. Цезар і його соратник Мамурра – *improbi cinaedi* *безсоромні кінеди* [57. 1], *torbosi pariter* *однаково розпусні, gemelli utriusque* *обидва близнюки* [57. 6]. Часто героєм епіграм виступає Мамурра, названий вуличним прізвиськом *mentula*. Це іменник жіночого роду на позначення чоловічого статевого органу (*mentula, ae f.*). Для надання людських властивостей ментулі Катул вдається до персоніфікації:

1) *Ut ista vestra diffututa mentula / Ducenties comesset aut trecenties? Щоб цей заїжджений член у вас ковтає по-двісті чи по-триста разів?* [29. 13-14];

2) *Aut quid hic potest / nisi uncta devorare patrimonia? Що ж він може, як не пожерти батьківське майно?* [29. 22];

3) *Mentula moechatur. Член займається розпустою* [94. 1];

4) *Mentula conatur Pipleium scandere montem. Ментула захотів вибратися на Пімплейську гору* [105. 1];

5) *Firmano saltu non falso Mentula dives / fertur, qui tot res in se habet egregias. Не даремно на Фірманському пагорбі проживає багатий ментула, і скільки у нього гарних речей* [114. 1-2];

6) *Mentula habet instar triginta iugera prati / Quadraginta arui: cetera sunt maria. У ментули є ліси, тридцять десятин покосів, сорок полів, решта – водойми* [115. 1-2].

Характеристиці Мамурри-ментули сприяють влучні епітети: *mentula magna* *мінах член великий і загрозливий* [115. 8], *diffututa mentula* *заїжджений член* [29.13], *mentula dives* *багатий член* [114.1].

Для саркастичного зображення використано такий поетичний троп як гіпербола: Мамура настільки розпусний, що може ковтати член по 200-300 тисяч разів *ducenties comesset aut trecenties* [29.14]. Дружина

Помпея кількість коханців із двох збільшила до двох тисяч *sed creverunt milia in unum singula* [113.3]. При описі величезних статків Мамури гіпербола у поєднанні з гомеопотом (однаковий відмінок) і полісиндетоном (велика кількість сполучників) увиразнює мову, підкреслюючи значення кожного слова. Напр.: 1) *aucupium omne genus, piscis, prata, arva ferasque* *пташинне полювання, всілякі риби, покоси, ниви і звірі* [114.3]; 2) *prata arva ingentes silvas saltusque paludesque/ usque ad hyperboreos et mare ad Oceanum* *луки, поля, величезні ліси і маєтки, і болота аж до гіпербореїців та до моря-океану* [115.5-6].

Іронічному настрою сприяють такі лексичні засоби:

1) деминутиви: *ut albulus columbus aut Adoneus? Ніби білесенький голуб чи Адоніс?* [29. 8], *nec nigris ocellis* *не з чорними оченятами* [43. 2], *caput oppido est pussillum* *голова така вже крихітка* [54.1], *uno in lectulo erudituli* *амбо в одному ліжечку обоє досвідчененькі (в коханні)* [57. 7], *rivales socii puellularum* *спільні суперники до дівчаток (легкої поведінки)* [57. 9], *tusae furcillis praescipitem* *еїсіунт музи відразу вилочками скинули (ментулу)* [105. 2]. У 105 епіграмі автор приховано говорить про розмір ментули, адже музам було достатньо маленьких вил, щоб із ним розправитись;

2) неологізми: *diffututa mentula* *заїжджений член* [29. 13], *expatrativ* *протратив у розпусті* [29.16]; *semilauta scura* *недомиті стегна* [54.2], *erudituli* *досвідчені у любовних справах* [57. 7], *subtile et leve peditum Libonis* *з тонким і легким лібонським вітром* [54. 3]. (іменник *peditum*, і *n* *вітри* є медичним терміном, тому в даному випадку це натяк на хворобливий неприємний запах тіла). Неологізми передають нові відтінки на позначення такого явища як розпуста. Поет неодноразово наголошує на тому, що Цезар і його оточення перевищують своїх попередників у розпусті та розбещеності, а тому, можливо, і вносять до словника латинської мови нові лексеми на позначення цих явищ;

3) іронізує автор, вживаючи найвищий ступінь прикметника *eone nomine urbis opulentissime/ socer generque, perdidistis omnia?* *чи ж не з цієї причини ви, найніжніші* *тесть і зять, усе місто розграбували?* [29.23-24].

Вдалій словесній грі сприяє зовнішнє оформлення епіграми. Серед художніх фігур, покликаних прикрашати мову, були виділені:

1) алітерація: *Mentula moechatur. Moechatur mentula. Член займається розпустою. Розпустою займається член* [94. 1], *Ipsa olera olla legit. Горцик сам обирає собі овочі* [94. 2];

2) кондулікація (підкреслює значення повторюваних слів): *quis hoc potest videre, quis potest pati* *хто може це бачити, хто може витерпіти* [29. 1], *parum expatrativ an parum elluatus est* *чи ж мало він протратив, чи ж мало розжбурляв* [29. 16];

3) повтор рядків у різних частинах вірша: *nisi impudicus et vorax et aleo* *якщо не безсоромник, і розпусник, і гравець* [29. 2 і 10 рядки], *cinaede Romule, haec videbis et feres* *розпусний Ромуле, ти бачиш все і терпиш* [29. 5 і 9 рядки], *pulcre convenit improbis cinaedis* *вам пасує безсоромним розпусникам* [57. 1 і 10 рядки];

4) градація передає наростання гніву: *paterna prima lancinata sunt bona, / secunda praeda Pontica, inde tertia/ Hibera...* *спочатку* *були розтрачені батьківські*

статки, **nomim** Понтіїська здобич, **no-треме** Іберська [29. 17-18].

Автор полюбляє вдаватися до неочікуваних кінцівок у вигляді фразеологізмів філософського характеру. Наприклад, такі прислів'я є підсумком для деяких епіграм: **O saeculum insapiens et infacetum!** О вік брутальний і вульгарний! [43. 8], **Fecundam semen adulterio.** Плодюча зернами розпуста [113. 4], **Ipsa olera olla legit.** Горицьк сам обирає собі овочі [94.2], **Fructus sumptibus exsuperat.** Прибуток перевищує витрати [114. 4]. Окрім прислів'їв вжиті сталі словосполучення **furcilla ejicere** прогнати в шию [105. 2], **senex recoctus** старий пройдисвіт [54. 5], **pulcre convenit** до лиця, пасує [57. 1].

Характерним поетичним прийомом Катула є побудова епіграми на нагромадженні та повторюваності одного й того ж виражального засобу. Так, 29 епіграма побудована на риторичних питаннях, що не вимагають відповіді, але увиразнюють та підсилюють емоційність фраз. Напр.: *Quid hunc malum fovetis? Aut quid hic potest / nisi uncta devorare patrimonium? Що ж ви це зло оберігаєте? Що ж він може, / як не пожерти батьківське майно?* [29. 21-22] Присвячена подрузі Мамурри 43 епіграма побудована на численних літогах: **nec minimo naso** не з малим носом, **nec bello**

pede не з гарними ногами, **nec nigris ocellis** не з чорними оченятами, **nec longis digitis** не з довгими пальцями, **nec ore sicco** не з витертим ротом, **nec sane nimis elegante lingua** не з дуже вишуканою мовою. У 93 епіграмі одна яскрава літога, що як засіб сатири підкреслює презирливе ставлення до людини: **nil nimium studeo, Caesar, tibi, velle placere** я ніскільки не бажаяю тобі сподобатися, Цезарю [93.1].

Важливим нововведенням Катула у латинську поетичну мову є сталий епітет до річки **aurifer Tagus** [29. 19] **золотоносний Таг**. Пізніше римські поети, називаючи річку золотоносною, мали на увазі лише Таг.

Отже, в результаті лінгвостилістичного аналізу політичних епіграм римського поета Г.В. Катула можемо зробити деякі висновки: 1) Катул зумів спричинити масовий резонанс у римському суспільстві завдяки такому жанру літератури, як епіграма; 2) сатиричні засоби: іронія, сарказм, інвектива – у повній мірі передали зневагу і презирство до описуваних подій та політичних постатей; 3) епіграми Катула вдало поєднують поетичну форму з поетичним змістом; 4) фразеологізми, вульгаризми, демінутиви, повтори, підтекст сприяють поетичній грі слів, а розмаїття художніх засобів свідчить про великий талант поета.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. – М.: Русский язык, 2000. – 846 с.
 [2] Дуров В.С. Основы стилистики латинского языка: учеб. пособие. – СПб.: М.: Изд. центр “Академия”, 2004. – 112 с.
 [3] Курциус Е.Р. Європейська література і латинське середньовіччя. – Львів: Літопис, 2007. – 752 с.
 [4] Лосев А.Ф. Античная литература: учебник для высшей школы [Под ред. А. А. Тахо-Годи]. – М.: ЧеРо, при участии изд. “Омега-Л”, 2005. – 543 с.
 [5] Тронский И.М. История античной литературы. – М.: “Высшая школа”, 1988. – 464 с.
 [6] C. Valerii Catulli Carmina/ Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R.A.B. Mynors. Oxonii e typographeo clarendoniano. – N.Y.: Oxford University Press 1958. – 113 p.

REFERENCES

- [1] Dvoretzkiy, I.H. Latin-Russian dictionary. – M.: Russian language, 2000. – 846 p.
 [2] Durov, V.S. Bases of stylistics of Latin: tutorial. – Spb.; M.: Publish Centre “Akademia”, 2004. – 112 p.
 [3] Kurtzsius, E.R. European literature and Latin middle ages. – Lviv: Litopis, 2007. – 752 p.
 [4] Losev, A.F. Ancient literature: tutorial [ed. A.A. Taho-Godi]. – M.: CheRo with participation of “Omega-L”, 2005. – 543 p.
 [5] Tronskiy, I.M. History of ancient literature. – M.: “High school”, 1988. – 464 p.
 [6] C. Valerii Catulli Carmina/ Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R.A.B. Mynors. Oxonii e typographeo clarendoniano. – N.Y.: Oxford University Press 1958. – 113 p.

Linguistic characteristic of Katul's political epigrams

I.M. Borbenchuk

Abstract. The article is devoted to political epigrams of the Roman poet of the I century BC Katul. It shows linguistic means that gave the epigrams poetry, satiric color, acuteness which made them up-to-date and interesting for the modern reader.

Keywords: epigram, satire, sarcasm, irony, tropes and figures